

mons. Andrije Majića, upravitelja biskupije u Mostaru i trostrukoga robijaša, ali je opisan npr. Marko Kalogjera (str. 416), nekadašnji splitski župnik koji je otpao u starokatolike i postao njihov biskup. Tu je i zagrebački svećenik Svetozar Ritig (str. 817), kulturni radnik i Titin ministar dok je Stepinac bio u zatvoru, ali nije Srećko Bošnjak, također kulturni radnik, koji je s francuskoga, njemačkoga i slovenskoga na hrvatski preveo čak 40 knjiga i sam napisao te objavio još deset. A tekst i o Majiću i o Bošnjaku također je uručen.

Po kojemu kriteriju, k tome, nema Hrvatskoga kulturnoga društva *Napredak* a jest opisano muslimansko kulturno-prosvjetno društvo *Gajret* (str. 280). Zar je ovdje dovoljno reći: Čudno! Uz to, opisan je npr. časopis *Bosna franciscana* (str. 116) (i treba da je predstavljen!) ali nema *Vrhbosnensie*. Obraden je dnevni list *Hrvatska straža* (str. 343) ali nije mnogo stariji *Hrvatski dnevnik* iz Sarajeva. Ima *Katoličkoga tjednika* (str. 442) iz Sarajeva ali nema *Osvita* iz Mostara koji je izlazio dva puta tjedno. Osim toga, ima *Dobroga pastira* (str. 198) ali nema *Kršnoga zavičaja*! Zašto? Možda opis ovih naslova nitko nije dostavio! Međutim, sigurno je dostavljen prikaz don Frane Milićevića iz Mostara, stupa moderne hrvatske kulture u BiH uopće, ali u Leksikonu nema ni njega a ima npr. Esada Čimića (str. 171). Neka Esada, jer se radi o *općem* religijskom *Leksikonu*, ali zašto nema don Frane? I barem nekih još!?

I na kraju, s obzirom da je ovaj prikaz već mnogo dulji od predviđenoga, ovdje ću stati. A čitateljima preporučam da nabave *Leksikon* i nas-

tave zapažati kako njegove zasluge tako i propuste.

Tomo Vukšić

Franjevački nihil obstat

Velimir BLAŽEVIĆ, *Bosanski franjevci i nadbiskup dr. Josip Stadler*, Svjetlo riječi, Sarajevo 2000., 207 str.

Dne 20. lipnja 2002. kardinal Vinko Puljić, nakon vatikanskoga *nihil obstat* od 3. studenoga 2001., otvorio je dijecezanski postupak za proglašenje blaženim svoga prethodnika i prvoga vrhbosanskoga nadbiskupa dr. Josipa Stadlera.

U ovom povodu čini nam se prikladnim prezentirati navedenu knjigu dr. fra Velimira Blaževića, člana franjevačke "Bosne Srebrene". Stadler je napisao na tisuće pisama. O njemu je napisana biblioteka spisa i knjiga, vjerojatno ni o jednome drugom čovjeku u ovoj zemlji koliko o njemu. Ali Blaževićeva je knjiga nešto novo.

Stadler je proveo u Bosni kao nadbiskup 37 godina (1882.-1918.). Držao je dvije dijeceze, vrhbosansku i banjalučku, ovu drugu do 25. travnja 1884. Došao je iz Zagreba kao dijecezanski svećenik, jedini u tadašnjoj Bosni! Jednu je kongregaciju sestara u Bosnu doveo: Kćeri Božje ljubavi, a drugu je osobno osnovao: Služavke Maloga Isusa. Utemeljio je dva sjemenista za odgoj svećenika, u Travniku za gimnazijalce i u Sarajevu za bogoslove, i oba povjerio isusovcima koje je također pozvao u Bosnu. Na hrvatski je preveo Evandelja i Djela apostolska. Mnoge je svećenike zaredio i brojne

župe osnovao. Podigao je nekoliko monumentalnih crkvenih zgrada: nadbiskupski dvor, kaptol, katedralu, bogosloviju, crkvu sv. Ćirila i Metodija, "Augustineum", "Betlehem", "Egipt", dom u Vitezu, samostan s crkvom na dobru "Dolorosi" u Čardaku. Svećenik, profesor, dekan, urednik časopisa, prevoditelj, pisac filozofskih i teoloških studija i knjiga, graditelj, političar, biskup. Velik i polivalentan čovjek, a jednoga dana mogli bismo ga štovati kao blaženika na oltaru. Dao Bog!

Autor sam ističe nakanu, koju će mu svaki čitatelj potvrditi kao dosljedno provedenu, da nastupa kao kroničar a ne kao kritičar. A tema je jedna od najžarenijih na ovom be-ha crkvenom području: župe za koje se već 120 godina pravno, povijesno, moralno, fizički bori redovnički franjevački kler i dijecezansko ili svjetovno svećenstvo. Ako je Sveta Stolica dovela franjevce u Bosnu i omogućila im polje djelovanja, i ako je obnovom crkvene hijerarhije uvela i svjetovni kler, kako to da ta dva brata i po rođenju i po redanju, bez obzira na godine dovođenja i uvođenja, ne mogu bratski podijeliti župnu pastvu, nego mora biti toliko klanja za "vlastita prava"? Kako jednomu bratu, koji po naravi svoga redovničkoga zvanja nije uopće poslan na župe, pripadaju i jače župe i veći broj njihov, dok svjetovnomu svećenstvu, koje egzistira samo po tome što je inkardinirano u jednu biskupiju i time po naravi svojoj određeno u župni pastoral, pripada samo onoliko župa koliko mu ih dopusti i omogućiti taj brat redovnik? Blažević se ograničio na župe koje su bile povjerene "Bosni Srebrenoj" a od 1881. godine nalaze se

u vrhbosanskoj nadbiskupiji i banjalučkoj biskupiji.

Knjiga je izrađena na temelju neobjavljene građe iz četiriju mjerodavnih arhiva: Provincijalata, Nadbiskupskog ordinarijata u Sarajevu, Franjevačke Generalne kurije u Rimu i Svete Stolice. Razumije se da se Autor služio i objavljenom arhivskom gradom, posebno literaturom (u prvoj bilješci navodi desetak imena koja su se posebno bavila tom problematikom). Gdje nije uspio doći do materijala da popuni kroniku, to i prizna, iako mi se čini da ima poprilično takvih mjesta i trebalo bi ih otkriti i ugraditi. Vjerujem da to može biti izazov kakvu marljivu "crvu" koji želi raditi po arhivima i to jednom dovršiti, iako bi to najbolje mogao učiniti sam Blažević. Knjiga je opremljena sa 795 znanstvenih bilježaka. To znači da je toliko i još više puta Autor morao zaviriti, probrati, prepisati, kontrolirati određeni ulomak koji osvjetljava odnose između Nadbiskupa i franjevaca.

Knjiga je podijeljena u šest poglavlja, koja ćemo i mi slijediti s dvije nakane. Da pratimo Nadbiskupa gledajući ima li izrazito nepravednih poteza, nepoštenih ponašanja, neistinitih prikaza u svojim zahtjevima i odnosima prema franjevcima, što bi se inače moglo odraziti i na njegov uspon na oltar, i, drugo, da pristavimo koju primjedbu gdje nam se čini umjesnom.

I. *Raspodjela župa između dva klera* (str. 11-55). Autor kaže da su u vrijeme preuzimanja nadbiskupske službe J. Stadlera u BiH franjevci kao jedini dušobrižnički kler držali "sve župe" kojih je bilo 114, i to "u vrhbosanskoj nadbiskupiji 66, u banjalučkoj biskupiji 21, i u mostarsko-duvanjskoj i trebinjskoj biskupiji 27"

(str. 11). Radi preciznosti navodimo da se Autorovoj pozornosti, sigurno nehотиčno, potkrao podatak da je trebinjska biskupija, koja je spomenuta, a nije uključena u gornje brojanje, stoljećima imala dijecezanski kler i vlastitoga biskupa, i da je u vrijeme obnove hijerarhije 1881. god. ta biskupija s biskupom dubrovačkim kao svojim administratorom apostolskim *pro tempore*, imala sedam župa i župnika. Čak je i jedna župa u mostarskoj biskupiji, Drežnica, bila s dijecezanskim svećenikom, don Klemom Sumićem, rodom iz Dalmacije. Ali je istina da su u to doba u Bosni doslovno sve župe bile povjerene franjevačkoj provinciji "Bosni Srebrenoj". Blažević dodaje: "Takvo se stanje, dakako, nije u Crkvi smatralo normalnim i nije bilo uobičajeno za područje s redovitom crkvenom hijerarhijom" (str. 11).

Ponovnom uspostavom crkvene hijerarhije počinje potegni-povuci: Nadbiskup je htio "ako ne sve, onda što veći broj" župa, a franjevci su ih htjeli "što više" zadržati ili ih "što manje" ustupiti Stadleru i svjetovnim svećenicima (str. 12). U toj borbi razlikujemo više faza.

U prvoj etapi, 1881. god., Nadbiskup je uspio da dekretom Svete Stolice (*Cum providentia*, 10. prosinca 1881.) sve župe u nadbiskupiji budu biskupu na slobodno raspolaganje, *liberae collationis*, osim samostanskih, i ako franjevci u roku od godine dana ne dokažu "svoja prava" na župe pred Svetom Stolicom (str. 14-15).

U drugoj etapi, 1882. god., franjevci nude Nadbiskupu 16 župa u vrhbosanskoj i 8 u banjalučkoj biskupiji. Nadbiskup nezadovoljan, piše da "ne može biti zadovoljan s manje od

polovice župa". Stoga na onih 16 traži još 19, a na 8 župa u banjalučkoj biskupiji neka se doda i banjalučka župa (str. 18-19). Provincijal, na sugestiju Carevu i Kallayevu (str. 20), pristaje dati Stadleru u svemu 24 župe u vrhbosanskoj, i 8 župa u banjalučkoj dijecezi, a "Bosni Srebrenoj" ostaje u svemu 52 župe. U Blaževićevu tekstu ne nalazimo podatak da je ministar B. Kallay zauzvrat obećao provincijalu Čavaroviću da će u Banjoj Luci biti imenovan biskup franjevac, što se i dogodilo. Stadler odgovora da je to ustupanje župa, gledano razmjerno po broju vjernika, u vrhbosanskoj tri puta a u banjalučkoj četiri puta jače u korist fratara (str. 24). Stoga ne pristaje. Ovdje se inače broj župa ne poklapa: ako je u dvjema bosanskim dijecezama 1881. god. bilo svega 87 župa (66+21 - str. 11), kako to da se 1882. god. u svemu broje 84 župe (52+32 - str. 23). Tri su negdje nestale, neubrojene!

U trećoj etapi, 1883., izlazi drugi dekret Svete Stolice (*Cum inter*, 14. ožujka 1883.), po kojem vrhbosanskoj pripada 26, banjalučkoj dijecezi 9 (svega 35), a franjevcima ostaje 59. U svemu 94. Vjerojatno su tijekom vremena osnivane nove. Bez obzira na broj, Stadler je pokazao da pristaje, jer je tako odlučila Sveta Stolica, a osobito mu je išlo u korist što je u 4. točki dekreta stajalo da mjesni ordinarij može od franjevačkih župa cijepati nove koje će biti *liberae collationis* - na slobodno raspolaganje biskupovo (str. 40). I Nadbiskup se stvarno dao na posao osnivanja novih. Franjevci su to nastojali osporiti, i na najvišoj razini kod Svete Stolice, ali nije išlo. Čak je i fra Marijan Marković, banjalučki biskup (1883.-1913.) bio za to da župe,

odcijepljene od franjevačkih, ostaju - franjevcima! (str. 43). Sveta je Stolica 1896. odlučila kao i 1883., tj. novoosnovane župe, bez obzira od kojih se župa cijepale, jesu na slobodno raspolaganje biskupu, i redovnici nemaju pravo na njih (str. 44-45). Tako se, uz dužnu obavijest provincijalu ("ali se neću vezati na Vaše protivno mnijenje, ako mislim, da veća slava Božja uziskuje ustrojenje nove župe" - str. 44), od franjevačkih osnivaju nove župe: Vrbanjci, Novo Selo, Dobož, Rastičevo, Deževica, Bosanski Šamac, Odžak, Prozor, Brusnica, Oštra Luka, Bok, Skopska Gračanica itd. Ali ništa nije išlo bez muke i velikih protivljenja, ponekada i skandala i uplitanja naroda. Izvor razdora između Ordinarijata i Provincijalata, u odnosu na cijepanje župa, bio je i ostao u tumačenju ovoga drugoga dekreta. Drugi su dekret franjevci smatrali definitivnim, a Nadbiskup ga je smatrao provizornim, "in praesens" (za sada), kako je 1883. god. pisao državni tajnik kard. Ludovico Jacobini Nadbiskupu. Nadbiskupu je ostalo "de iure" da može dismembrirati franjevačke župe, ali su "de facto" izbijale neobične poteškoće. Haljinići su također jedan od takvih suvremenih primjera.

U četvrtoj etapi, 1898. god., Stadler predlaže reviziju svetostoličkoga dekreta iz 1883. god. i povratak na dekret iz 1881. god. u povodu apostolske konstitucije *Felicitate quadam*, kojom se željelo reformirati franjevački red. Ponovno je tražio da se franjevcima "oduzmu sve župe, ili sve izuzev onih spojenih sa samostanima" (str. 35) kako bi bile biskupu na slobodno raspolaganje. To nije išlo, a problem je bio povezan i s procesom sekularizacije, o čemu kasni-

je nešto opširnije. Dodajmo ipak ovdje da je državni tajnik kard. Mariano Rampolla odgovorio Stadleru kako postoje "valjani razlozi za vjerovanje" da će broj franjevaca, koji odbijaju reformu i koji bi stoga tražili sekularizaciju, "biti mnogo manji od onoga koji Stadler predviđa" (str. 34). Međutim, Autor pošteno, iako sa žalošću, priznaje da je ipak bilo "bliže istini ono što je Stadler najavljivao", jer je velik broj franjevaca uputio molbu Svetoj Stolici za sekularizaciju, ali nije im svima bilo udovoljeno (str. 130).

U petoj etapi, 1910. god., Nadbiskup se opet pokušao obratiti Svetoj Stolici i moliti reviziju dekreta iz 1883. god. Blažević kaže da nije mogao pratiti dokumente, ali je sigurno da je "ostao status quo" (str. 38).

Šesta i završna etapa: Autor piše da nakon 1912. god. nije "poznato je li se Stadler definitivno pomirio s podjelom župa iz 1883., ali on to pitanje, kako se čini, više nije pokretao kod Svete Stolice" (str. 38-39). Dodali bismo da nije baš "pokretao", ali jest još jednom, pred svoju smrt, *in conspectu aeternitatis*, kako sam piše, 1918. god., zamolio Svetoga Oca da franjevcima ostanu samo samostanske župe, prema dekretu *Cum providentia* iz 1881. god.

II. *Postavljanje franjevaca na župe i njihovo uklanjanje* (str. 57-87). Autor opisuje kako je odmah u početku, 1882. god., Nadbiskup prekoračio uobičajenu praksu, te je jednoga župnika franjevca pokušao ukloniti, a za novoga je postavio drugoga franjevca, ne obavijestivši čak o tome redovničkoga poglavara. Na to je provincijal (iz Rima) oštro reagirao odgovarajući da se "Nadbiskupskom ordinarijatu ne smije pustiti ni jedanput da predlaže

redovnike bilo za župnike bilo za duhovne pomoćnike jer da to spada isključivo na upravu Provincije" (str. 59). Stadler se očito pravno porezao, jer to nije bio redovnički privilegij, koji bi dokinulo apostolsko pismo *Ex hac augusta* iz 1881. god., nego je norma redovničkoga prava. U odobrenju "Tabulae personarum" ili "dislocatoriae" (str. 62) bilo je mnogo puta uvjetovanja, odbijanja, upozorenja, uskraćivanja jurisdikcije, ali se išlo iz trogodišta u trogodište, ili češće, upozoravalo preko uprave na pogrješke pojedinih dušobrižnika. Iako ponegdje donosi poimence i "peccatum" i "peccatorem", što u čitatelju danas ne izaziva skandal, ipak kad se radilo o većim zahvatima, Autor je stavio u bilješku 258. da neće navoditi puna imena onih svećenika koji su imali određenih moralnih nedostataka. Ali kontroverznom župniku u Korićanima napisano je i puno ime (str. 80) i inicijali (str. 81). O njemu opširnije na str. 146., gdje kao da nije prošlo bez ironije s Ordinarijata Provincijalatu i obratno. Nadbiskup je ponekada tražio smjenu župnika, ponekada je sam sugerirao pojedina imena provincijalu. Autor je naveo mnogo primjera gdje je uglavnom tekla sloga između Ordinarijata i Provincijalata kad se radilo o uklanjanju pojedinih župnika i kapelana zbog njihova neprimjerena moralnoga ili kanonskoga djelovanja. Kazna je bila premještaji, oduzimanje kanonske misije, jurisdikcije, čak i suspenzija ili novčana globa. Župnički i jurisdiksijski ispiti bili su složno uvedeni, a ispiti vači su imenovani i s jedne i s druge strane. Ordinarijat je bio osobito osjetljiv kad je Provincijalat zadirao u dušobrižničke kompetencije biskupove

šaljući "velečasnoj braći župnicima" naredbe ili čak "okružnice" da se pročitaju s oltara. Jasno je Provincijalatu stavljeno na znanje da takve okružnice može upućivati samo Ordinarijat (str. 87). Iako se može primijetiti da je Autor iznio veći broj negativnih slučajeva franjevačkih župnika i kapelana, i ponekoga dijecezanskoga, čini mi se da je to umjesno učinjeno, ne da se vidi kakvih je sve bilo fratara, nego da se vidi kakav je stav zauzimao sam Stadler kao biskup prema njima. U ovome poglavlju, koje je moralno i najdelikatnije, Stadler se ukazuje kao otac i sudac: ima dostatno razumijevanja "quoad fragilitatem humanam" svećenika, ali je i odlučan da se sablazan ukloni iz naroda. Provincijal je bio redovito u svemu složan, čak i ne tražeći određene razloge od Nadbiskupa, jer je i sam mogao znati kako stvari na terenu stoje.

III. *Pitanja o materijalnim dobrima* (str. 89-111). Stadler je od početka pokrenuo pitanje vlasništva župnih nekretnina i pokretnih dobara.

U prvoj fazi, 1881. god., Nadbiskup je iznio pred Svetoga Oca problem vlasništva nad nekretninama u župama: župna kuća, crkva, ograda, njiva itd. Budući da razdioba župa nije ni išla po načelu vlasništva nad nekretninama, Sveta se Stolica nije ni upuštala u rješenje toga upita.

U drugoj fazi, 1982. god., Nadbiskup je poslao svim dekanima dopis da odgovore na pitanja vezana za podizanje župnih kuća, crkava, gospodarskih zgrada, za stjecanje nekretnina. Praktično se tražilo da se odgovori: Što je plaćeno samostanskim novcem, a što je stečeno i urađeno rukama vjernika ili župljana? O rezultatima te ankete

Nadbiskup je obavijestio Svetu Stolicu.

U trećoj fazi, 1883. god., Nadbiskup je naredio da se na svim župama, i onima koje su povjerene franjevcima i onima koje su slobodna podjeljivanja, naprave imovnici ili inventari (str. 91).

U četvrtoj fazi, 1884. god., nakon provincijalova interventa, Stadler je razaslao dekanima dopis tražeći popis imovnika onih dobara koja pripadaju župnicima redovnicima i dobara koja pripadaju župi. Odnosno da se dobra "sporazumno točno popisu koja su strogo redovnička, a koja su strogo župska" (str. 91-93). To je sve učinjeno.

U petoj fazi, 1886. god., Nadbiskup je zatražio da sve župe koje su slobodna raspolaganja dostave "tapije" ili ovjerovljene isprave o vlasništvu nekretnina, da bi se moglo proknjižiti u gruntovnicama i katastrima na naslov župa (str. 94).

Pitanje misnih stipendija i misnih milostinja koje se kupe na franjevačkim župama Nadbiskup je bio potegnuo 1893. god. Stvar se ptezala i po Kongregacijama u Rimu, ali Autor kaže da nije mogao naći neku pisanu odluku. Smatra da je bio negativan odgovor po Stadlera, jer je nastavljena praksa kao i do tada, tj. takve župe nisu pokazivale Nadbiskupu misne intencije i misne "lemujzine" (str. 97).

Congrua cleri sustentatio ili pristojno uzdržavanje klera, odatle congrua ili pristojba, bio je poseban problem. Godine 1882. Nadbiskup je zatražio od Provincijalata koliko svaka župa daje župniku, koji su stalni a koji nestalni župni prihodi, kolika je godišnja birovina ili visina. Nije se to moglo lako i točno provjeriti. Ni župnici nisu bili voljni odgovarati. Ni Provincijalat

nije dopuštao da se udara namet, civilni ili crkveni, jer "kako smo kroz pet vjekova u ovoj zemlji živili i uzdržavali se, na isti način i u buduće, dokle se god bude dalo, hoćemo da živimo i uzdržajemo se" (str. 101), tj. dobrovoljnim priložima vjernika. I Kongregacija za biskupe i redovnike smatrala je razboritim da se ostane na dobrovoljnosti vjernika. Ali nije bilo teško ustanoviti da župni prihodi nisu bili takvi da bi svi dušobrižnici mogli dolično živjeti, i to upravo zbog nehaja vjernika. Pa se problem potezao i 1885. i 1891. i 1905. i 1912. god., ali kongrua u Bosni i Hercegovini nije nikada bila "zavedena" (str. 109).

IV. *Sekularizacija franjevac* (str. 113-169). Od latinske riječi *saeculum* - svijet dolazi izraz "svjetovni" svećenici, za razliku od redovničkih, regularnih. A kada redovnički prelaze u svjetovne, to je sekularizacija. Ovo je najopširnije poglavlje, ujedno jedna od "najbolnijih pojava", "kamen smutnje", kako sam Autor kaže, ističući da su bosanski franjevci sekularizaciju "vezali uz dolazak u Bosnu i djelovanje nadbiskupa Stadlera i njemu su pripisivali glavnu i gotovo isključivu ulogu, dakako negativnu, u provedbi sekularizacije", ali ipak "to nije točno, barem ne u onoj mjeri u kojoj se često prikazuje" (str. 113). Blažević razlikuje nekoliko kriznih perioda sekularizacije.

U prvom periodu, travanj 1881. god., dakle gotovo devet mjeseci prije dolaska Stadlera, neki je bosanski fratar "u ime mnogih" pisao u zadar-skom *Narodnom listu* najavljujući sekularizaciju brojnih bosanskih franjevac, za koju "ćemo svi s malom iznimkom glasovati" (str. 114).

U drugom periodu, siječanj 1882. god., kada su članovi provincijalne uprave otišli pozdraviti novoga Nadbiskupa na dan njegova ustoličenja, Stadler im je obećao da će se boriti za autentičan redovnički život, a tko bude htio napustiti samostan i Red, otići će i iz nadbiskupije (str. 115).

U trećem periodu, studeni 1882. god., Nadbiskup iznosi mišljenje Svetoj Stolici smatrajući da ima franjevaca koji su zbog dugotrajna boravka na župama potpuno izgubili redovnički duh i da ga nikada više neće steći, ali su u pastvi revni svećenici. Stoga je sklon sekularizaciji onih koji to žele. Ta bi pojava pripomogla i rješenju problema župa. Dapače predlaže Svetoj Stolici da se vrhbosanskomu nadbiskupu s kapitolom dadne pravo da može primati fratre u svjetovni kler (str. 117).

U četvrtom periodu, od 1883. do 1896. god., 18 bosanskih franjevaca zatražilo je sekularizaciju. Autor je ustanovio da su je četvorica podsigurno i dobila, ali nisu ostali u Bosni (str. 125-127).

U petom periodu, 1897.-1898. god., posebno nakon apostolske konstitucije *Felicitate quadam*, od 4. listopada 1897., koja je tražila reformu Reda, napose uvođenje zajedničkoga života u franjevaštvu, i nakon franjevačkih Konstitucija, Nadbiskup je najprije obavijestio Provincijalat, a dan kasnije, 25. ožujka 1898., poslao je na župnike Proglas u kojem je naglasio da je Vrhbosanski ordinarijat uvijek bio protivnik sekularizaciji i nije do tada primio nijednoga franjevca u svjetovni kler, ali nakon Papine konstitucije smatra da može učiniti iznimku. Stoga obavještava franjevce koji žele prijeći u svjetovno svećenstvo neka se prijave

Ordinarijatu do kraja mjeseca svibnja 1898. (str. 131). Ordinarijat je, na zahtjev, Provincijalatu poslao imena 31 franjevca, među kojima je bilo i bogoslova, koji su željeli sekularizaciju (str. 133). Na intervenciju Reda, Kongregacija za biskupe i redovnike, 9. travnja 1898., upozorila je Nadbiskupa na krivo tumačenje apostolske konstitucije i "osudila" Proglas. Stadler je poslušno prihvatio upozorenje i postupio tako da sve teče u skladu s crkvenim kanonima (str. 134-135).

U šestom periodu od 1898. do 1918. god. bio je proces sekularizacije u punom zamahu. God. 1902. provincijal javlja Nadbiskupu da je do tada sekularizirano "40 franjevaca" (str. 135), a 1908. god. dodaje: "preko 40" (str. 136, bilj. 499.). Autor se potrudio i s pomnjom istražio i prikazao *brevia curricula vitae* u vezi sa sekularizacijom 50 franjevaca, od kojih jedanaestorica nisu dobila (str. 136-143), a njih 39 dobilo je indult sekularizacije. Ono što nas iz suvremene retrospektive začuđuje jest tvrdoća poglavara, od provincijskih do kongregacijskih, u razumijevanju duševnoga stanja pojedinih fratara. Na primjer za jednoga franjevca, koji je bio takva niska redovničkoga i moralnoga vladanja, da je sam provincijal Mišić smatrao "da je već odavno zaslužio da ga se istjera iz Reda", ipak, "jer nadbiskup Stadler preko osoba koje su mu povjerljive potiče franjevce da istupe iz Reda", provincijal predlaže ne da se taj iz Reda izbaci, nego da mu se molba za sekularizaciju odbaci (str. 142). Bile su to prave duševne drame, potresi savjesti, životni brodolomi, apostazije, namjerna spremnost ući u svaki skandal, da dotičnik bude formalno istjeran,

da se riješi zavjeta i sekularizira. Jedan u molbi Svetom Ocu piše da je to "šesnaesti put" kako traži sekularizaciju, i ako mu je Papa ne usliži, nema mu druge nego: "da ostavi učiteljstvo katoličke Crkve i okrene leđa Rimskim biskupima" (str. 166-167).

Za Stadlerova biskupovanja oko 70 bosanskih franjevaca zatražilo je sekularizaciju. Njih 45 dobilo. Od toga u vrhbosansku se nadbiskupiju inkardiniralo 20, od kojih su kasnije četvorica otišla u druge biskupije (str. 168).

Stoga, koliko je god Stadler mogao biti spreman primiti sekularizirane franjevce da njima popuni župe slobodna raspolaganja, Autor s pravom ističe da su razlozi za sekularizaciju bili druge naravi, koje su uostalom sami franjevci iznosili u svojim molbama Svetoj Stolici.

V. *Uzajamni napadi u tisku (str. 171-182)*. Ne samo pitanja o župama nego osobito političke koncepcije dijecezanske i franjevačke strane došle su u svakodnevni tisak. Išlo se za bistranjem pojmova i za traženjem istine, ali je novinarska senzacija prevladala do te mjere da su takve optužbe bile više od sablazni nego od koristi. Optužbe su trajale kroz veći dio Stadlerova biskupovanja, osim za Prvoga svjetskoga rata. Pokušaji da se crkvenim kaznama rješavaju politička pitanja nisu sigurno uvijek sretno pogodeni od Nadbiskupa. A kako se može toliko puta kažnjavati kad se radi anonimno, iz busije, kao zakrbuljeni "krampusi" oko sv. Nikole, Bože mi oprost! Morala je intervenirati i sama Sveta Stolica, putem Generalne uprave, jer se ponekada prešla svaka mjera pristojnosti i poštovanja u odnosu na Nadbiskupovu osobu i službu.

VI. *Uzajamna uvažavanja (str. 183-193)*. Autor je na kraju, da bi pokazao kako između franjevaca i nadbiskupa Stadlera nisu bili "sve sami nesporazumi, razmimoilaženja, sporovi i sukobi" (str. 191) donio, kao neku rekapitalaciju, brojne primjere uzajamna poštovanja, uvažavanja, čestitanja, pohvala, darivanja. Bilo je tih uzajamnih izraza poštovanja na svim razinama, kao što je bilo i sukoba na svim razinama, a oni pozitivni stavovi Stadlerovi osobito odaju pastira koji računa s redovničkim svećenstvom kao značajnom snagom u svakom pogledu.

Blažević ima moć i lakoću sažimanja sadržaja pisama i odluka: kratko, jezgrovito i, iznad svega, jasno. Ugodno se doimaju i pojedini citati iz pisama Nadbiskupa, provincijala, pojedinih franjevaca ili službenika iz Generalne ili Rimske kurije, inteligentno izabrani, posebno navedeni s ondašnjim stilom, rječnikom i mentalnim sklopom.

Autor se za svako temeljno pitanje i poglavlje vraća na početak i iznova veže i tka - niže dokument za dokumentom, čita zahtjeve, traženja, prigovore, dogovore, sporazume, nesporazume, nagodbe, popuštanja, a iz dokumenata vadi ono sržno i bitno za razumijevanje problematike. Da nije onoga "fra" uz Autora u početku knjige, čitatelj ne bi lako pogodio tko stoji iza te studije. Svakako može biti siguran da taj prikaz ne daje dosadašnji uobičajeni be-ha franjevac koji uglavnom navija za franjevce, ili dijecezanac koji uglavnom navija za svjetovne biskupe i svećenike. Vjcran kroničar, koji svjesno i namjerno ne piše ni *cum studio* za fratre niti *cum ira* protiv Stadlera. I u tome je snaga i poštenje ovoga prikaza

jedne, velim, od najdelikatnijih crkvenih tema u Bosni i Hercegovini. Uočljivo je da nije mogao "provincijal" fra Alojzije Mišić uputiti dopis 19. kolovoza 1912. (str. 109), kad je već 17. lipnja 1912. na prethodnoj stranici (str. 108) "provincijal" fra Lovro Mihačić primao dopise. Zato se vjerojatno radi o Mišićevu pismu od 19. kolovoza 1909. (str. 107). Mišić je imenovan mostarskim biskupom 5. ožujka 1912.

Jedno se ne može ne vidjeti: Stadler ne radi iza leđa, ne šuruje s civilnim vlastima, a i kada ocijeni da je potrebno da se na njih obrati, uglavnom od ambasadora primi farizejsko-diplomatski samar kako se austro-ugarska vlada "ne može miješati u taj spor" (str. 25). A ako se itko miješao, mešetario i mutio, to je činila vlada i njezina ambasada u Rimu! Provincijal se suvereno kreće između vladinih činovnika: iz Beča ide u Budimpeštu gdje se susreće s ministrom Beniaminom Kallayem, sutradan u istom gradu primljen je u audijenciju kod cara Franz Josepha, do nekoliko je dana u Rimu s ambasadorom grofom Ludwigom von Paarom, ne izostavljajući, razumije se, ni iz crkvenih krugova nikoga do koga je mogao doprijeti (str. 21-23). Stadler je imao snage ispričati se ("Ja sam se koji put već prevario", piše provincijalu - str. 188) i priznati svoj eventualni prekoraj (str. 18).

Za Stadlerovu propoziciju Svetom Ocu od 23. siječnja 1898. prokurator Reda kaže da nije (*proposta*) "equa", "ragionevole", "espediente", "opportuna", a Autor prevodi da prijedlog nije pravedan, razuman, prihvatljiv i oportun (str. 33). Zasmatala su me prva dva pojma koja bi se adekvatnije mogla prevesti kao "pravičan" i "razborit". To

je možda jedino mjesto gdje se za neki Stadlerov prijedlog kaže da nije pravedan i razuman. Državni tajnik kard. Rampolla za te Stadlerove peticije kaže da su "preuranjene" (*praematuras* - str. 33).

Autor svojim radom za Crkvu i Bosnu - valja mu to iskreno priznati - ulazi u red zaslužnih franjevacu za dobro Crkve i za dobro Bosne. Ne samo po onih ostalih 6 knjiga i stotine članaka po raznim časopisima ili po svojim profesorskim predavanjima Kanonskoga prava, nego napose po ovoj knjizi o Stadleru i bosanskim franjevcima. Nije ovo Autor napisao u prvim godinama svoga redovništva, nego nakon što je vidio svega i svačega, stekao bogato iskustvo i redovničko i svećeničko, pa i kao generalni vizitator u ponekoj provinciji.

Stoga mi se čini da knjiga ima višestruku korist. Može na osobit način pripomoći u proučavanju odnosa između franjevacu i Nadbiskupa, kojemu je otvoren dijecezanski proces i kojemu poneki *advocati diaboli*, nakon ove knjige, ne mogu više sporiti određene ljudske i biskupske kvalitete niti podržavati određene klevete. Iz knjige se daje zaključiti da nema ozbiljnijega *obexa* za Stadlera do oltara, barem ne od fratara!

Drugo, iako je Blažević prema fratrima, osobito prema provincijalnoj i generalnoj upravi vrlo obziran, i tu je gledao iznijeti istinu na vidjelo koliko je smatrao potrebnim.

Treće, ovu bi knjigu trebao imati i proučiti ne samo svaki dijecezanski i redovnički svećenik, nego i svaki naš provincijal i biskup. Doima se kao priručnik, udžbenik, osnovni abecedarij i, razumije se, kao svojevrsna kazuistika.

Četvrto, ovim je uneseno više povijesnoga svjetla, pa i crkvenoga reda, među oba klera. Onaj tko radi o vatri, pravi je vještak ako se ne oprži. Ali je nemoguće da se ne začadavi. A problem župa u BiH jest živa vatra i crna čada. I onda i sada. Stadler se ponegdje začadavio, ponegdje se i opekao, ali nije izgorio. Dapače, bila je to za njega prvoklasna vatrena kušnja, gdje ga je Bog pripremio s raznih strana: ljubitelj i prevoditelj Biblije, visoko moralan svećenik, propovjednik, vrstan profesor i dekan, komunikativac, intelektualno opremljen s dva gregorijanska

doktorata, savršeno je vladao osim hrvatskim, također latinskim, njemačkim i talijanskim jezikom. Bosna mu je bila arena na kojoj se trebala vidjeti i njegova Bogom dana i marom stjecana pamet i njegovo biskupsko poštenje.

Gledajući iz svoga desetgodišnjega biskupskoga kuta i iskustva s hercegovačkim franjevcima, ovu sam knjigu doživio kao nešto časno i čestito. Bilo bi mi drago pročitati sličan prikaz hercegovačkoga slučaja iz pera kojega hercegovačkoga fratra.

Ratko Perić